

ÇOCUK YAZININDA KURGU ve ALIMLAMA¹

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÇAKIR*

1. Giriş

Ahmet Mithat Efendi'nin 1869 yılında yayınlanan **Kıssadan Hisse** çevirisi ve Kayserili Doktor Rüştü'nün **Nuhbetülelfa** adlı alfabesinden başlayan (Bkz. ÖZKIRIMLI 1990: 329) ve cumhuriyetin kurulmasından sonra bu alanda yapılan ilk çalışmalara ek olarak, geçen yirmi yıl içinde ülkemizde yayımlanan çocuk kitapları incelendiğinde, Türk yazarlarının çocuk yazınına geliştirmek ve çocuklara yönelik yapıtlar ortaya koymak için yoğun bir çaba içinde buldukları söylenebilir. Bu çalışmada, yeni bir konu olarak çocuk yazınında kurgu ve alımlama konusu didaktik bir yaklaşımla ele alınacak ve bunların çocuğun gelişimi üzerindeki etkileri tartışacaktır.

2. Kuramsal Çerçeve

Çocuk okumaya başladıktan sonra, öncelikle masal dünyasından başlayarak öykülerin, şiirlerin ve giderek romanların aracılığıyla dış dünyayı tanır; kendisiyle dışdünya arasında koştur bir yaşam oluştur-

(1) Bu çalışma 01.04.1993 tarihinde Eskişehir İl Halk Kütüphanesi'nin düzenlediği Çocuk ve Gençlik Yazını konulu panelde sunulan bildirinin genişletilmiş biçimidir.

(*) Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü

maya çalışır. Bu bağlamda -Nurullah Ataç'a göre (aktaran ADALI 1992: 19) edebiyat, insanı egolarından uzaklaştıran, etikdeğerlerin gelişmesi ve yayılması için önemli bir araç görevi üstlenir.

Ancak, yazınsal metinlerdeki imgeleri oluşturmada yazarın özgülüğü sınırsız değildir. Metnin örgüsünde bulunan kimi öğeler de bu konuda yol gösterici bir işlev üstlenir. AKERSON ve KARAKUŞ (1993: 110)'un beirttiği gibi, metindeki göstergeler birbirleriyle kurdukları ilişkiler çerçevesinde birbirlerini de belirlediklerinden yazınsal metinler dış dünyaya gönderme yaparlar; ne var ki yapıtta kurgulanan dünya ile çocuğun yaşadığı dış dünya arasında bire bir örtüşmeler söz konusu olmadığı gibi, bu tür metinler çoğu kez göstergelerini kendi içlerinde oluşturma durumunda bile kalırlar.

Çocuk yazınında seçilen popüler konular, gerçek ya da kurgusal toplum düzeniyle insanlığın günümüze değin geçirdiği evrim sürecinin çeşitli yönlerde irdelenmesi olgusu üzerine oluşturulur. Buradaki düzen ise yöneten yönetilen, soyguncu soyulan gibi birbirini ikilemleyen kahramanlardan oluşur. Bu düzenin çoğu kez değişmeyen kahramanları, söz gelimi her hangi bir ülkede yaşamış acımasız bir kral (Bkz.: YILDIZ 1991) veya bir ağa (Bkz.: ŞAHİN 1991) olabilir. Bunun da ÖZKIRIMLI'ya göre farklı gerekçeleri vardır (Bkz. 1989:329).

Aslında, çocuk kitaplarında hangi konuların işlenebileceği sorusuna da 'dünyada olup bitenlerin tümü' şeklinde yanıt vermek doğru olacaktır (KIRCAALI 1987: 2). Çünkü çocuk yetişkinden daha az düşünen bir varlık değil; daha farklı düşünen bir varlıktır.

Öte yandan günümüz yaşam koşullarındaki çocuğun iç dünyası ve büyüme sürecinin geliştirilmesi açısından sözcüklerden daha güçlü bir anlatım aracı olan resimden de yararlanma yoluna gidilmektedir. Çünkü çocuğun benmerkezci bakış açısından uzaklaştığını, geniş bir çevrenin üyesi olduğunun farkına vardığını resim yoluyla anlayabiliriz (YAVUZER 1992: 13). Resim yoluyla anlatım, kapalı değil de açık anlatım biçimi olarak kullanılırsa çocuk, kitabı daha kolay anlayacaktır. Kullanılan resimlerdeki renklerin canlı olmasının yanı sıra resim-altı yazılarda kısa tümceler kurulmalı ve yalın bir anlatım biçimi seçilmelidir. Resimlerde de çocuğu korkutmadan düşündürecek öğelere yer vermelidir.

Çocuğun gelişimine koşt olarak, ondaki sayı ve kavramların da gelişmesiyle birlikte hazırlanan kitaplardaki ağırlık resimden yazıya geçmelidir. Resimin yanı sıra anlatımda kullanılan sembollerin, se-

çilen dil ve biçimin, verilmek istenen mesaja uygun olması gerekir. Bu durumda zamanla yapılan tekrarlara bağlı olarak çocukta uyarıların farklılıkları ayırılabilir duruma gelecektir. Böylece çocuğun neye tepki göstereceği de değişebilir. Bu da -doğrudan veya dolaylı bir şekilde- duyuşsal alıcılarla algılanan bilgi aşamalı süreçlere bağlıdır. Bilindiği gibi bu sürecin ilk aşamasına öncül algılama denir (ALPÖGE 1992: 35). İkinci algılama ise, zekânın ikinci ve üçüncü düzeyiyle ilgilidir. Öğrenme ve düşünmeyi içerir (ANDERSON 1975'den aktaran ALPÖGE 1992: 35).

Ülkemizdeki mevcut çocuk yazınında inançlar ve abartılar, karıştırlıklar, yapay kurgular ve aktarılmak istenen mesajların çoğu kez yalın olmaması ya da dinsel ağırlıklı olması dikkati çekerken (Bk. EKŞİ 1991: 265; İPŞİROĞLU 1991: 115 ve 1992: 115) burada sayılan unsurlara ya hiç yer vermez ya da çok yüzeysel bir temasta bulunur.

YAVUZER (1984)'in de aktardığı gibi kitaplar her zaman çocuğun zihinsel, duygusal, toplumsal ve dil gelişiminde önemli bir uyarım kaynağı olmuştur. Bu onların zihin ve dil gelişmelerine katkıda bulunduğu gibi yaratıcı düşüncelerinin gelişimi için de birer model oluşturur. Bu nedenle küçük çocuklar için hazırlanan yayınlarda sıkça görülebilen ve yukarıda değinilen psikolojik etmenlere başvurulur. İPŞİROĞLU (1991: 297) bunları şöyle sayıyor:

Cocuğun gerçek ile düşünme yetisi tam gelişmediğinden, başka bir deyişle özellikle küçük çocuklar düşündüklerini, duyumsadıklarını, duydukları herşeyi gerçek sandıklarından korkutmalara karşı özellikle çok duyarlıdırlar. Bu bakımdan göz dağı verme, irkiltme, korkutma, tiksindirme yoluyla eğitime bu anlayışın [çocuk yazınındaki geleneksel yaklaşımın] temelini oluşturuyor. Çocuk yaşadığı gerçekleri tüm çelişkileriyle algılayamadığından, soyutlamaya kayarak iyi, kötü, doğru yanlış, ayıp sevak günah gibi değer yargılarını kolaylıkla benimliyor.

Çocuk yazınında olaylar çoğu kez ya dar gelirli yoksul insanların sıkıntılı, ve dürüst bir yaşam sürme çabaları ya da varıl bir yaşantı çerçevesinde aktarılırken verilmek istenen mesaj her seferinde yazarın istencine paralel olarak, yaratıcı bir hamleyle yeniden somutlaşır. Belki de yaratıcı yorumlar, anlaşılmaları yazarın katkısını gerektiren konu ve yapıtlar için bir zorunluluk olabilir. Ancak bu yapılırken, yazarın yapıttaki bireysel, kendine özgü yaklaşımını da göz önünde bulundurmak ve bu çerçevede eleştirisel bir sınır çizmeye çalıştığını -en azından çocuk kitabı seçerken- bilmek gerekir.

Türkiye'de son yıllarda çocuk yazınındaki genel bir izlenimin dışı vurumu olarak söylenebilecek konu; köktenci çevrelerin kendi gö-

rüşlerini benimsetmek için değişik yaşlardaki çocukları belirleyen psikolojik etmenleri göz önünde tutarak, çocuk ve gençlik yazınına araç olarak kullanırlarken, çağdaş eğitimin önemine ve gereğine inanan ilerici aydın kesimin de çocukta eleştirel bakışı uyandırma ve çok yönlü düşünme yetisini geliştirme doğrultusunda ve yine özellikle çocuklar için yazılmış yayınlardan yararlanarak, çocukları eğitici, uyarıcı, aydınlatıcı kitapları özenle seçerek onlara sunmak gibi bir çaba içerisinde oldukları gözlenmektedir.

Bu bağlamda kültürlerin evrensel ve toplumsal boyutlarıyla birbirlerini sürekli etkiledikleri gerçeğini anımsamalı; kavşak noktalarında yer alan kültürlerin bu etkileşimden pay aldıklarını hatırdan çıkarmamalı (Bkz. SAYIN 1991: 23) ve ayrıca, tüm kültürlerin aynı derecede önemli olduğu konusunda, üstün kültür ya da üstün din diye bir ayırmalamanın yerine eleştirel görüşe bağlı olarak rasyonel düşünebilme yetisi esas alınmalıdır. Bazı yazarlarda (ŞİRİN 1986) yabancı kültürün aktarımı kültür emperyalizmi olarak değerlendirilmektedir. Oysa ÖZKÖK (1978: 74)'ün de belirttiği gibi çok değişkenli bir eleştiriyi yeğlemek ve şu sorudan yola çıkmak gerekiyor: "hangi toplumsal koşullarda, ne tür kültür?"

Metnin çocuk tarafından alınması ve yazınsal değeri açısından kayda değer bir diğer konu, çocuğun okuduğu metin ile yazarın kurguladığı metin arasında çocuğun yaşantısından kesitler olarak bizzat kendisi tarafından yapacağı karşılaştırma yoluyla betimlenecek metnin biçim ve içerik yönünden nasıl geliştiği konusu olmaktadır.

Yani metin, kat kat oluşturulmuş olabilir. Metnin iç öyküyü taşıyan katı, metnin dış öyküyü taşıyan katıyla ve dış öyküyü taşıyan katı da metnin dışına gönderme yapan başka katlarla, düzlemlerle çevrili olabilir. Buradaki ipuçları anlatının algılanabilmesi için iç öykü düzlemini açmakta yararlı ve gerekli olabilir. Olaylar, ancak bu düzlem içinde kurulan örgü açısından değer kazanırlar. Metnin ya da çocuk öyküsünün kurgusunun yazınsal değeri de buradan kaynaklanır. Kurgu ise, metnin dilbilgisi açısından bakıldığında, parçaları toplayan ve parçaların içinde yer aldıkları bütün kapsamında değer edinmelerini sağlayan düzenektir (AKERSON & KARAKUŞ 1993: 113).

Belirtilen bu düzenek içinde, aktarılması düşünülen mesaj (sözce) üç ardaşık aşamada yorumlanmaktadır (DOĞAN 1993: 131):

İlk önce, dinleyicinin [okuyucunun ya da alımlayıcının] çözülediği dilsel girdiler anlamsal canlandırılmaya -mantık yapılarına- dönüştü-

rılmekte ve bu dönüştürme işlemi, bir doğal dildeki ifadelerin sınırların diline çevrilmesi anlamına gelmektedir. İkinci aşama, anlamsal canlandırmaların eksiksiz önermeler haline çevrilmesini içermektedir. Bağlamdan aktarılacak dırdışı bilgilerin kullanıldığı bu basamakta anlam belirsizliği, göndergelerin saptanması ve tamamlama gibi 'sorunlar' çıkarımlar yoluyla çözülmektedir.

Yazarın istediğı bir ifadenin doğru olarak alımlanabilmesi, göndergelerin doğru olarak belirlenebilmesine bağlıdır. Örneğın;

"Bana göre şu ondan daha güzel."

ifadesinde eksiksiz bir önermeden söz edilebilmesi için **ben, şu, o** aracılığıyla gönderimde bulunulan göndergelerin hatasız saptanabilmesi gerekir. Üçüncü ve sonuncu aşamada ise, sözün ifade edebileceğı sezdirimler tündengelimsel çıkarımlar yoluyla yakalanmaya çalışılır.

Görüldüğü gibi, burada üzerinde durulmak stenen, çocuk yazınındaki nitelik ve mesajdaki iletilebilirlik ya da alımlamadır. Çocuk ve gençlik yazını kitle iletişim araçları olanakları ile özgün sanat yapıtlarının geniş ölçüde yayılmasını sağlayarak kültürel bir demokratikleşme ortamı da sağlamaya çalışılmalıdır.

3. Sonuç

Buraya kadar dile getirilen konular şöyle özetlenebilir. Vermek istediğı iletisini düşünsel bir süzgeçten geçirerek yağurmaya çalışan bir yazar, bulunduğu ortam ve koşullarla ister istemez hesaplaşarak, okuyucuyla diyalog kurmak zorundadır. Okuyucusu kimdir? Kültür düzeyi nedir? Nasıl bir ortamdandır? Bu bağlamda verdiği mesajın anlamı ve iletisi nedir? Ne olmalıdır? Böylesine bir yaklaşım toplumun beklentilerine ve sorunlarına ağırlık veren bir yaklaşımı da koşullar.

ALPAY'ın da belirttiğı gibi (1989): 79), Türk ulusu, yaşamını tehdit eden düşünsel durgunluktan acele kurtulmak zorundadır. Çocuklarımız da öğretmen-ebeveyn-yazar üçgeni içinde kollektif bir çaba, ortak bir arayış ve etkin bir iletişim sonucu soru soran, tartışan, bağımsız düşünen, herhangi bir endoktrinasyon hedefi olarak görülmeyen bir gençlik amaçlayan perspektifte geliştirilmeye çalışılmalıdır...

KAYNAKÇA

- ADALI, Oya: "Einige Bemerkungen zur türkischen Kinderliteratur". **Dialog: Interkulturelle Zeitschrift für Germanistik**. Ankara: 1992, 19-31.
- AKERSON, Fatma & KARAKUŞ, Mahmut: "Yazın Yapıtlarında Göstergeler". **Dilbilim Araştırmaları 1993**. Ankara: Hitit, 1993. 109-118.
- ALPAY, Meral: "Türkiye'de Çocuklara Yönelik Yayıncılık". **Ya-Pa 6. Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri 11 - 12 - 13 Mayıs 1989 İstanbul**. İstanbul: Ya-Pa, 1989. SS. 77-81.
- ALPÖGE, Gülçin: **Çocuk ve Dil: Türkçede Sıfatların Kullanımı ve Çocuğun Gelişimi Açısından İncelenmesi**. İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1991 (Doğan Kardeş Kitaplığı 15).
- DOĞAN, Gürkan: 'Asafora' **Dilbilim Araştırmaları 1993**. Ankara: Hitit, 1993. 131-140.
- EKŞİ, Aysel: "Türkiye'de Dinsel Yayınlar". **Çağdaş Kültürümüz: Olgular-Sorunlar**. İstanbul: Cem Yay., 1991 (ÇYDD - Yay.No: 2). 265-291.
- HALBEY, H.A. (Derl. Meral ALPAY & Robert ANHEGGER): "Çocuklar-Resimler-Kitaplar. **Çocuk Edebiyatı - Çocuk Kitapları**. İstanbul: Cem Yay., 1975.
- İPŞİROĞLU, Zehra: "Köktenci Çocuk Yazınına Eleştirel Bir Yaklaşım". **Çağdaş Kültürümüz: Olgular-Sorunlar**. İstanbul: Cem Yay., 1991 (ÇYDD-Yay. No: 2). 293-309.
- İPŞİROĞLU, Zehra: "Kinder und Jugendliteratur im Schatten des islamischen Fundamentalismus. **Dialog : Interkulturelle Zeitschrift für Germanistik**. Ankara: 1992, 115-130.
- KIRCAALI, Gönül: **Çocuk ve Gençlik Edebiyatı**. (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili Eğitimi Lisansüstü Programı Basılmamış Seminer Ödevi). 1987.
- ÖZKIRIMLI, Atilla: **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**. C. 2, 5. baskı. İstanbul: Cem Yay., 1990.
- ÖZKÖK, Ertuğrul: "Yeni Bir Toplum, Yeni Bir Kültür". **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. (Aralık) 1978/1, 41-75.

- SAYIN, Şara: "Kültür Kimliği Sorunu". **Çağdaş Kültürümüz: Olgular-Sorunlar**. İstanbul: Cem Yay., 1991 (ÇYDD-Yay.No: 2). 17-36.
- ŞAHİN, Osman: **Kraleli**. İstanbul: Cem, 1991.
- ŞİRİN, Mustafa Ruhi: "Öncelikli Odakların Belirlenmesi". **Çocuk Edebiyatı Yıllığı 1986**. İstanbul: Gökyüzü Yayınları, 1986.
- YAVUZER, Haluk: **Resimleriyle Çocuk**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.
- YILDIZ, Bekir: **Anılar Ordusu**. İstanbul: Cem, 1991.